

MEHMET GÜLDAL, MİLLİYETÇİ MUHAFAZAKÂR NESLİN ÇATISI - İLİM YAYMA CEMİYETİ (1951-1981), İSTANBUL: İLETİŞİM YAYINCILIK, 2025, 320 S.

MERVE AK EFE

Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
Mail: amerveak@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6466-2300>

Türkiye’de milliyetçi muhafazakâr düşüncenin hem siyasal hem de toplumsal alanda uzun süreli ve istikrarlı bir etki yaratmasında belirli kurumların önemli rol oynadığı görülmektedir. Bu kurumların başında gelen İlim Yayma Cemiyeti, özellikle “dindar bir nesil yetiştirme” idealini kurumsal bir faaliyet alanına dönüştürmesi bakımından Türkiye’de İslami muhafazakârlığın en önemli örgütlenmelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Ancak muhafazakârlık, eş zamanlı siyasal ve toplumsal dönüşümlerden bağımsız ve kendi içinde kapalı bir düşünce sistemi olarak ele alınamaz. Bu nedenle kitap, İlim Yayma Cemiyetinin ortaya çıkışını yalnızca kurumsal faaliyetleri üzerinden değil, aynı zamanda İslami muhafazakârlığın modernite ile kurduğu ilişki bağlamında ele almaktadır. Bu çerçevede yazar, Cemiyetin kuruluş sürecine geçmeden önce İslami muhafazakârlığın moderniteyle etkileşimini ve bu etkileşimin ortaya çıkardığı düşünsel ve toplumsal zemini tartışmaktadır.

İslami muhafazakârlık, dinî referanslar üzerinden kültürel, eğitsel ve siyasal alanları dönüştürmeyi hedefleyen bir toplumsal inşa projesi olarak ortaya çık-

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Kitap İnceleme
Geliş Tarihi: 05.04.2026
Kabul Tarihi: 10.06.2026
Yayın Tarihi: 30.06.2026

Makaleye Atıf Bilgisi

AK EFE Merve, (2026). “Mehmet Güldal, Milliyetçi Muhafazakâr Neslin Çatısı - İlim Yayma Cemiyeti (1951-1981), İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2025, 320 s.”. *Muhafazakâr Düşünce*. Yıl: 22 Sayı: 70 (378-383).

muhafazakârdüşünce • yıl: 22 - sayı: 70 • Ocak-Haziran 2026

mıştır. İlim Yayma Cemiyetinin de temel gayesi olan “dindar nesil yetiştirme” ideali, yalnızca sosyalizasyon odaklı bir hedef olmayıp aynı zamanda toplumsal düzenin yeniden kurulmasına yönelik stratejik bir araç olarak görülmektedir. Türkiye’de İslami muhafazakârlığın siyasal ve toplumsal alanda belirginleşmesi 1950’li yıllara uzanmakta; bu süreçte Soğuk Savaş konjonktürü, Demokrat Parti’nin iktidara gelişi ve tek parti dönemindeki din politikaları önemli rol oynamaktadır. Bunun yanında, Kemalist modernleşmenin İslam’ın milletin kurucu unsuru olma niteliğini rafa kaldırması ve giderek onu araçsal bir konuma indirgemesi de bu düşüncenin bir savunma refleksi olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Güldal, 2025, s. 16). Bir savunma refleksi olarak geliştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, İslami muhafazakârlık moderniteyi bütünüyle reddetmek yerine, farklı uyum biçimleri geliştirerek adapte olmaya çalışmıştır. Kitabın özgün taraflarından biri de İslami muhafazakârlığın modernite ile başa çıkma şeklini doğru bağlamda ele almasıdır. İlim Yayma Cemiyeti çevresinde ortaya çıkan yaklaşım, modern bilim ve teknolojiyi dışlamayan ancak toplumsal ve kültürel alanı İslam temeli üzerinden yeniden düzenlemeyi hedefleyen bir anlayışı temsil etmektedir. 1980 sonrasında Turgut Özal dönemiyle birlikte ise muhafazakâr düşünce içinde, piyasa ekonomisi, bireysel özgürlükler ve demokrasi vurgusunun daha belirgin olduğu farklı bir uyum modeli ortaya çıkmıştır. Bu iki yaklaşım birlikte ele alındığında, Cemiyetin modernleşme karşısındaki konumunu ve siyasal iktidarlarla kurduğu ilişkileri anlamak daha mümkün hâle gelmektedir.

Siyaset bilimi alanında çalışan Mehmet Güldal, “Milliyetçi Muhafazakâr Neslin Yetiştirilmesinde Bir Çatı: İlim Yayma Cemiyeti (1951-1981)” başlıklı doktora tezini kitaplaştırarak İlim Yayma Cemiyetinin manevi kalkınma hedefi doğrultusunda toplumu dinî değerler etrafında yeniden yapılandırma çabasını tarihsel bir perspektifle ele almıştır. Çalışma, Cemiyetin 1950’lerden itibaren Türk sağının kurumsal ve düşünsel yapılanmasında üstlendiği rolü inceleyerek farklı milliyetçi-muhafazakâr çevrelerin aynı çatı altında buluşmasına nasıl zemin hazırladığını tartışmaktadır. Eser, giriş ve sonuç haricinde üç bölümden oluşmaktadır. “Muhafazakârlık, Soğuk Savaş ve Manevi Kalkınma” başlıklı birinci bölüm dokuz alt başlığa sahiptir. Kitabın temelini oluşturan “Türk Muhafazakârlığının Çatısı İlim Yayma Cemiyeti Kuruluyor” başlığını taşıyan ikinci bölümde ise yirmi dört alt başlık bulunmaktadır. Sonuçtan hemen önce gelen “İlim Yayma’nın Yöntemi” başlıklı bölüm ise on alt başlıktan oluşmaktadır. Çalışma, İlim Yayma Cemiyetinin tarihsel gelişimini ve toplumsal etkisini incelemek amacıyla ağırlıklı olarak arşiv ve

doküman analizine dayanmaktadır. Cemiyetin kongre tutanakları ve kamuya açık metinleri temel birincil kaynakları oluştururken 1950-1981 döneminde etkin rol oynamış aktörlerin hatıraları kurumsal ilişkiler ağını anlamak için kullanılmıştır (Güldal, 2025, s. 40). Ayrıca dönemin gazeteleri ve resmî belgeleri incelenerek Cemiyetin tarihsel dönüşümü takip edilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, kurucu kadrodan hayatta kimsenin bulunmaması ve mevcut yönetimin görüşme taleplerine olumlu yanıt vermemesi, çalışmanın sözlü tarih verileri açısından sınırlı kalmasına yol açan temel metodolojik kısıt olarak belirtilmektedir (Güldal, 2025, s. 42).

Kitabın birinci bölümünde, İlim Yayma Cemiyetinin ortaya çıkışına zemin hazırlayan düşünsel arka plan ele alınırken aynı zamanda İslami muhafazakârlık, reaksiyoner modernizm ve liberal muhafazakârlık gibi modernite ile muhafazakârlığın kesiştiği düşünce biçimleri incelenmektedir. Soğuk Savaş'ın küresel konjonktürünün, komünizmle mücadele söylemi etrafında dini yeniden birleştirici bir toplumsal unsur olarak öne çıkarması ve milliyetçilik ile muhafazakârlığın ortak bir ideolojik zeminde buluşmasına imkân tanınmasıyla oluşan uluslararası atmosfer, İlim Yayma Cemiyetinin amaçları açısından uygun bir zemin yaratırken, Cemiyetin Demokrat Parti, Adalet Partisi ve Anavatan Partisi gibi merkez sağ iktidarlara kurduğu pragmatik ilişkiler de kurumsal etkinliğini güçlendirmede önemli rol oynamıştır. Bununla birlikte Cemiyet, farklı siyasal aktörlerle kurduğu ilişkileri belirli bir partiyle özdeşleşmeden sürdürdüğü için hiçbir dönemde “partili” bir yapı olarak anılmamıştır. Bölüm ayrıca, İslami muhafazakâr düşüncenin yükselişini Kemalist modernleşmeye yöneltiren eleştiriler çerçevesinde ele almakta ve İslam'ın milletin kurucu unsuru olmaktan çıkarılarak araçsal bir konuma indirgenmesinin, muhafazakâr çevrelerde güçlü bir karşı söylemin oluşumunu beslediğini göstermektedir. Kültür-medeniyet ayrımı üzerinden şekillenen bu yaklaşım, modernleşmeyi bütünüyle reddetmek yerine teknik ilerlemeyi kabul ederken toplumsal düzenin ahlaki temelini din ve gelenek üzerinden yeniden kurmayı amaçlamaktadır.

Kitabın temel kısmını oluşturan ikinci bölüm, İlim Yayma Cemiyetinin kuruluşunu ve kurumsal gelişimini ele almakta; teşkilat yapısı, faaliyetleri, siyasal partilerle ilişkileri, finans kaynakları ve oluşturduğu toplumsal ağları incelemektedir. Tek parti döneminde muhafazakâr çevrelerin kamusal alandaki örgütlenmesi sınırlı kalmış olsa da 1950’de Demokrat Parti’nin iktidara gelişiyle birlikte bu çevreler daha görünür hâle gelmiştir. Bu atmosfer içinde İlim Yayma Cemiyeti, 11 Ekim 1951’de 68 kurucunun imzasıyla kurulmuş

ve Ali Fuad Başgil'in destekleriyle eğitim alanı üzerinden muhafazakâr kadrolar yetiştirmeyi hedeflemiştir. İslami hareketin yükselişi çoğu zaman DP dönemiyle ilişkilendirilse de bu sürecin düşünsel arka planı, CHP'nin 7. Kurultayı sonrasında din eğitimi ve imam hatip okulları üzerine yürütülen tartışmalara kadar uzanmaktadır. Kurucu kadronun büyük ölçüde esnaf ve tüccar kesiminden oluşması, Cemiyetin ekonomik kaynaklara dayalı bir dayanıklılık geliştirmesini sağlamıştır. Nitekim Sabahattin Zaim'in de belirttiği üzere Cemiyetin önemli hedeflerinden biri, ekonomik sermayeyi eğitim ve kültürel faaliyetler aracılığıyla kültürel sermayeye dönüştürmektir.

İlim Yayma Cemiyeti ile imam hatip okulları arasındaki ilişkiye de kitapta oldukça geniş yer verilmiştir. Türkiye'de siyasal tartışmaların merkezinde yer alan eğitim kurumlarının başında gelen imam hatip okulları, sürekli bir biçimde siyasi gündemin konusu hâline gelmiştir. Bu okullar, zamanla yalnızca bir eğitim kurumu olmanın ötesine geçerek muhafazakâr düşüncenin ve dindar nesil idealinin önemli taşıyıcılarından biri olmuştur. Bu süreçte İlim Yayma Cemiyeti, hem maddi hem de manevi destek sağlayarak birçok imam hatip okulunun açılmasına ve kurumsallaşmasına öncülük etmiştir. İmam hatipler yalnızca din adamı yetiştiren kurumlar olarak değil, aynı zamanda muhafazakâr bir toplumsal ve kültürel dönüşümün aracı olarak görülmüştür. Antonio Gramsci'ye referans veren Güldal, imam hatiplerin yalnızca "muhafazakâr din adamı" yetiştirmekle kalmayıp, toplumun farklı kesimlerinde etkin olacak, millî ve manevi değerleri temsil eden bir muhafazakâr entelektüel kuşak, yani "organik aydın" yetiştirmeyi amaçladığını vurgular. İmam hatip okullarının kuruluşlarından itibaren üstlendikleri ideolojik misyonun, Türkiye'deki siyasal tartışmaların merkezine yerleşmesinin temel nedeni, bu okulların salt bir eğitim kurumu olmaktan ziyade, uzun vadeli bir amaç güden organizasyonlar olarak konumlandırılmasıdır.

İlim Yayma Cemiyeti; geniş ve heterojen bir toplumsal tabana dayanmaktadır. Cemiyet, dindar nesil yetiştirme ve millî kültürü yeniden canlandırma hedefi etrafında milliyetçi ve İslami muhafazakâr iş insanlarını, tarikat mensuplarını, entelektüelleri ve siyasetçileri bir araya getiren bir çatı işlevi görmüştür. Kendini belirli bir partiyle özdeşleştirmemesi, farklı sağ çevreleri aynı ağ içinde buluşturması, özellikle CHP ve yükselen sol karşısında Türk sağını toparlayan bir baskı grubu niteliği kazanmasına imkân sağlamıştır. Cemiyetin etkisinin arkasında, milliyetçi-muhafazakâr burjuvazinin yükselişi ve bu çevrelerin ekonomik kaynaklarını eğitim ve kültürel faaliyetler aracılığıyla toplumsal etkiye dönüştürmesi bulunmaktadır. Bu durum, Pierre

Bourdieu'nün sermaye türleri yaklaşımıyla da açıklanabilir. Zira Bourdieu ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin birbirine dönüşebilir olduğunu vurgular. Cemiyet bünyesindeki iş insanlarının eğitim kurumlarına, yurtlara ve burs faaliyetlerine sağladıkları maddi destekler, ekonomik sermayenin kültürel ve sosyal sermayeye dönüşmesini sağlayarak hem muhafazakâr bir neslin yetişmesine katkı sağlamış hem de siyaset, iş dünyası ve entelektüel çevreler arasında kalıcı ilişki ağları oluşturmuştur. Demokrat Parti döneminde görünür hâle gelen Cemiyet, DP ve ardından Adalet Partisi ile ilişkiler geliştirerek faaliyetlerini sürdürmüştür. Özellikle 1969 sonrasında Millî Görüş hareketinin ortaya çıkışında, insan kaynağı ve kurumsal ağlarıyla önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte, herhangi bir partiyle özdeşleşmekten kaçınması, Cemiyetin siyasal alanda daha geniş ve kalıcı bir etki kurmasını sağlamıştır.

Son bölümde Güldal, İlim Yayma Cemiyetinin yöntemini “şahsiyetçilik” kavramı üzerinden ele almakta ve bu yaklaşımın, Kemalist modernleşmenin doğurduğu ahlaki ve toplumsal krizlere karşı bir çözüm olarak nasıl benimsendiğini ortaya koymaktadır. Avrupa’da 1930’larda ortaya çıkan ve Türkiye’de özellikle Nurettin Topçu ile Necip Fazıl Kısakürek’in fikirleri aracılığıyla muhafazakâr düşüncüyü etkileyen şahsiyetçilik, toplumsal düzenin iman ve ahlaki temeli güçlü bireyler aracılığıyla yeniden kurulması gerektiğini savunur ve bireyselliğe karşı durur. İlim Yayma Cemiyeti de bu yaklaşımı benimseyerek modernleşmeyi bütünüyle reddetmeyen, bilim ve teknik adına ilerlemeyi kabul ederken toplumsal hayatın temelini din ve millî kültürde arayan bir düşünsel çerçeve geliştirmiştir. Bu bağlamda şahsiyet, yalnızca bireysel bir özellik değil, İslam kültürüyle bütünleşmiş “millî şahsiyet”i ifade eder.

Muhafazakârlık çoğu zaman değişim olgusuna yaklaşım üzerinden anlaşılmaktadır. Muhafazakâr görüş değişimi bütünüyle reddetmez. Tarihsel sürekliliği koparmayacak ve toplumsal düzeni sarsmayacak ölçüde sınırlı ve temkinli bir değişimi savunur. Cemiyetin temsil ettiği muhafazakârlık anlayışı da özünde İslam’ı temel alan, dindar nesiller yetiştirmeyi hedeflerken aynı zamanda dinî değerlere kamusal alanda görünürlük kazandırmaya çalışan bir yaklaşımdır. Nihayetinde, Cemiyet bilim ve teknolojiyi reddetmeyen, bunun aksine, modern gelişmeleri belirli bir değerler sistemi çerçevesinde içkin hâle getirmeye çalışan bir perspektife sahiptir. Cemiyetin reaksiyoner modernist olarak tanımlaması her ne kadar gerici tanımının ikamesi olarak kullanılsa da reaksiyonerliğin yalnızca geleneğin korunması arzusundan doğduğunu söylemek eksik kalacaktır (Taşkın, 2009). Öte yandan, eserin başlığında yer alan “milliyetçi-muhafazakâr nesil” vurgusuna rağmen, milliyetçi unsurun

hangi söylemsel, kurumsal ve toplumsal mekanizmalarla üretildiği zaman zaman arka planda kalmaktadır. Çalışma, İslami muhafazakârlığın moderniteyle kurduğu ilişkiyi güçlü biçimde analiz ederken milliyetçilik boyutunun hangi kavramsal içerikle kurulduğunu daha sınırlı biçimde tartışmaktadır. Bir diğer sınırlılık, Cemiyetin özellikle Soğuk Savaş koşullarında komünizmle mücadele söylemi üzerinden konumlandırılmasına rağmen, sol çevrelerin, laik aktörlerin veya dönemin muhalif kesimlerinin Cemiyete yönelik algı ve tepkilerinin görece sınırlı biçimde ele alınmasıdır. Bu durum, Cemiyetin yalnızca kendi kurumsal söylemi ve ilişkileri üzerinden değil, karşıt aktörlerle kurduğu gerilimli etkileşimler üzerinden de okunmasını kısmen zorlaştırmaktadır. Kitap, akademik literatürde neredeyse hiç ele alınmamış bir kurum olan İlim Yayma Cemiyetini çalışma konusu yapmış olması bakımından önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Eser, konunun irdelenmesi sürecinde ortaya koyduğu perspektifle, yeni araştırma alanlarına kapı aralayacak yol gösterici bir niteliğe sahiptir.

Kaynaklar

- Güldal, M. (2025). *Milliyetçi muhafazakâr neslin yetiştirilmesinde bir çatı: İlim Yayma Cemiyeti (1951-1981)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkın, Y. (2009). Muhafazakârlık. (ed. T. Bora & M. Gültekinçil). *Modern Türkiye’de siyasi düşünce: Muhafazakârlık*. C 5. İstanbul: İletişim Yayınları.